

1.01
Prejeto 18. 4. 2008

UDK 355.21(497.4)"1937/1940"

Marko Zajc*

K zgodovini naborov v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. "V Dravski banovini je že od pamti veka v navadi, da rekruti veseljačijo"

IZVLEČEK

Nabori predstavljajo eno izmed najbolj pomembnih točk stika med vojaško in civilno sfero. S stališča države predstavlja vojaška obveznost "dolga domovini", s stališča mladeničev pa pomeni nabor veliko prelomnico v življenju. V vsakem primeru gre za prehod, ki naj bi naredil iz fanta moža. To "iniciacijsko" komponento so oblasti podpirale, ker je vojska pridobila na pomenu - pomagala naj bi oblikovati narod. V Kraljevini SHS/Jugoslaviji je bila zaradi unitarizma narodotvorna vloga vojske še bolj poudarjena. Obdobje "prehoda" v moškost pa je bilo povezano s pijančevanjem in veseljačenjem, kar so poskušale oblasti preprečiti. Avtor na temelju arhivskih virov obravnava organizacijo naborov v Dravski banovini v letih 1937-1940. Točenje alkohola je bilo prepovedano, a so se naborniki kljub temu napili. Prihajalo je do izgrediv, dogajali so se tudi politični incidenti. Največkrat so pri organizaciji odpovedale civilne oblasti na najnižjem nivoju, ki niso uspeli privedi nabornikov na zbirno mesto. Nabori so bili zanimivi dogodki, ki so popestrili vsakdan lokalne skupnosti, ne glede na to, ali so naborniki ljudi zabavali ali pa so povzročali zgražanje.

Ključne besede: Kraljevina SHS/Jugoslavija, vojska, vojaštvo, nabor

ABSTRACT

ON THE HISTORY OF CONSCRIPTION IN THE KINGDOM OF SHS/YUGOSLAVIA
"IT HAS ALWAYS BEEN A TRADITION IN THE DRAVA BANATE THAT THE RECRUITS
INDULGE IN REVELRY"

Conscription represents one of the most important contacts between the military and civilian sphere. From the point of view of the state, conscription represents a "debt to one's country", while for young men it is an important turning point in life. In any case, it is a transformation, supposedly making men out of boys. The authorities promoted this "initiation" component, since thus the army gained new significance - it supposedly helped to shape the nation. Due to unitarianism in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / Yugoslavia, the significance of the military for the shaping of the nation was even more pronounced. However, the period of "transformation" into manhood involved drinking sprees and revelry, which the authorities tried to prevent. The author focuses on the organisation of recruitment in the Drava Banate in the years 1937-40. Serving alcohol was forbidden, but the recruits would get drunk anyway. Riots as well as political incidents would frequently take place. Civilian authorities at the lowest level were often ineffective, failing to bring the

* Dr., asistent z doktoratom, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, e-mail: marko.zajc@inz.si

recruits to the assembly point. Conscription gave rise to interesting events, making the everyday life of local communities more interesting, regardless of whether the people were entertained or shocked by the recruits.

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, military, military service, conscription

Ena izmed najbolj pomembnih točk, kjer se stikata vojaška in civilna sfera, je prav gotovo organizacija naborov. So tista točka, v kateri se svet vojaških pravil in hierarhije dotakne raznolikosti in nenapisanih pravil vsakdanjega življenja zunaj vojašnice. V družbah 19. in 20. stoletja,¹ ko je vojaška obveznost vsaj načeloma doletela vse mlade moške, je imel nabor večplastne razsežnosti. Izpostaviti je treba vsaj dve. S stališča države oziroma "skupnosti", predstavlja vojaška obveznost nekakšen "dolg domovini". Pri tem moramo ob strani pustiti moralno ne povsem neoporečno mnenje, da so mladi fantje že a priori nekaj dolžni svoji skupnosti, čeprav niso nič naredili. In ravno tukaj je bistvo. Mladeniči so krivi zato, ker "še" niso nič naredili. Saj je vendar "jasno", da je domovina naredila njih. Zato terja svoj dolg. Mladeniči ji morajo plačati z najlepšim delom mladosti, ali še boljše, kar z lastno krvjo. Zato so že v naprej obravnavani kot potencialni junaki. Na drugi strani pomeni vojaška služba v vsakem primeru veliko prelomnico v osebnem življenju nabornikov. Za nekatere je to čas, ko prvič zapustijo družino, za druge obdobje, ko zamenjajo življenje dijaka ali pomočnika za vojaško disciplino. V vsakem primeru gre za veliko spremembo, nekakšen prehod, iniciacijo, ki naj bi iz nezrelega fanta naredila pokončnega moža.

To "iniciacijsko" komponento so vojaške in civilne oblasti podpirale, saj je s tem vojska dobila dodaten pomen. S tega stališča vojska ni bila samo velepomembna organizacija, ki stoji na branikih države, ampak je imela ključno vlogo pri vzgajanju oz. oblikovanju naroda. Če upoštevamo ideologijo, da predstavlja vojašnica tisti prostor, kjer se iz fantov (ki naj bi bili najbolj aktivni in perspektivni del naroda) naredi pravega moškega, potem brez vojske zdravega in samozavestnega naroda sploh ne more biti. V Kraljevini SHS/Jugoslaviji pa je imela vojska narodotvorno vlogo izpostavljeno zaradi specifičnih nacionalnih razmer. Ideologija enega naroda s tremi plemeni je bila daleč od realnosti. Vojska je imela zato ključno vlogo pri vzpostavitvi zamišljenega enotnega jugoslovanskega naroda. Tega se je dobro zavedal tudi poveljniški kader. General Danilo Kalafatović je leta 1923 v

¹ Splošna vojaška obveznost je bila v slovenskem prostoru uvedena ob koncu leta 1866. Načeloma je zajela celotno moško populacijo z manjšimi izjemami, vendar je zaradi določenega letnega kontingenta rekrutov služenje temeljilo na žrebu (Rok Stergar: Slovinci in vojska 1867-1914. Slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne. Ljubljana 2004, str. 20.)

vojaški reviji *Ratnik* objavil dolg članek o razvoju "naše narodne duše" s poudarkom na srbski vojaški tradiciji. Zavedal se je, da se skupna naroda duša Srbov, Hrvatov in Slovencev še ni izoblikovala. Za to je potrebno veliko časa in predvsem truda v vseh segmentih družbe. "Za sada se to ne radi i možda jedino kasarna vrši svoju ulogu onako kako treba." Poiskati je treba novo vodilno idejo troimenega naroda. Po Kalafatoviću je to lahko samo "ideja očuvanja ujedinjene otadžbine". V tem smislu bi koristila kaka velika zunanja nevarnost ali vojna, v kateri bi Slovenci, Hrvati in Srbi čutili potrebo, "da se bolje upoznaju i vežu".²

Če so oblasti podpirale "iniciacijsko" komponento naborov, ki so jo poskusile čim bolj izkoristiti za ideološko prepariranje mladih moških, pa je obstajal sestavni del rekrutiranja, ki oblastem ni bil ravno po volji. Postopek prehoda "v moško dobo" je bil tradicionalno povezan z veseljačenjem in pijančevanjem, kar je bilo nesprejemljivo vsaj z dveh vidikov: z vidika javne morale in konkretne izvedbe naborov. Nabori so bili namreč zapleteni logistični podvigi, ki so terjali usklajeno delovanje lokalnih civilnih oblasti in vojske. Pomočnik poveljnika ljubljanskega vojnega okrožja v letih 1928-1929, polkovnik Milan Majcen, ki je bil v teh letih večkrat član nabornih komisij, je v svojih spominskih knjižicah zapisal (in narisal) različne vtise o naborih. Še zlasti je pomenljiv grafični diagram železniških transportov naborov, ki so potekali aprila 1929, iz katerega je razvidno, da je celoten postopek zahteval dobro organiziranost.³ Kot bomo videli v nadaljevanju, je bilo za vojaške oblasti boleče predvsem to, da so se morale pri tem naslanjati na lokalne oblasti na najnižjem nivoju, ki pa so si organizacijo večkrat predstavljale zelo po svoje.

Polkovnik Milan Majcen je aprila 1929 v svojo zapiske nalepil zanimiv članek iz nekega slovenskega časopisa, v katerem je novinar nazorno opisal, kako so nabore doživljali zunanji opazovalci. Mladenci so 9. aprila 1929 "ves dan prihajali v Ljubljano z vlakom, peš, na vozovih in avtobusih. Večinoma so bili obloženi z lesenimi kovčki. Že v prvih dopoldanskih urah se je razlegalo po ulicah več ali manj ubrano petje rekrutov tu in tam spremljano od glasov harmonike." Polkovnik Majcen je v članku podčrtal naslednji odlomek: "Ugoden vtis je napravila okolnost, da so bili skoro vsi rekrutje z nekaterimi izjemami - trezni. Sporazumno z vojaško oblastjo so izdale policijske oblasti vsem točilcem alkoholnih pijač strogo prepoved prodajati tekom dneva vojaškim novincem kakršnekoli opojne pijače. Učinku te umestne prepovedi je pripisovati, da ni bilo med mladimi rekruti nobenih izgredov ali surovih prizorov, mnogo manj 'aufbiksanja' in drugih izlivos 'junaškega razpoloženja' kot prejšnja leta." Bile so tudi izjeme: "V opoldanskih urah je kolovratil po Miklošičevi cesti osamljen mladenič krepke postave, s kovčkom na rami in povaljanim klobukom v roki. Očividno je bil zelo 'truden', ker je vsacih 50 korakov postavil svoje breme kar sredi ceste na tla, sedel nanje in pripovedoval mimoidočim s hripavim glasom, da 'ajnrrika' in da bo - vojska."⁴

² *Ratnik*, 1923, št. 6, str. 21; prim. Mile Bjelajac: *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922-1935*. Beograd 1994, str. 182.

³ Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), ROK 24, zapiski Milana Majcna, 9. spomen knjiga, ni paginirano.

⁴ Prav tam.

Vojski Kraljevine ni bilo neznan, da rekruti in vojaki iz slovenskih dežel alkoholu niso ravno tuji - in alkohol ni bil tuj njim. Leta 1924 je major Josip A. Skala v vojaški reviji *Ratnik* napisal članek z naslovom "O markantnim crtama Slovenaca". Slovenskemu vojaku je pripisal veliko vrlih značilnosti: junaštvo, previdnost, zvitost, inteligenco, smisel za disciplino in organizacijo, poštenost, pobožnost, ljubezen do svojega naroda in do jugoslovanskih bratov. Negativno plat predstavlja po njegovem trma in nagnjenost k pijančevanju. Skala predlaga za slovenske vojake popoldanske aktivnosti: pevske zборе, knjižnice, branje časopisov itd.: Še zlasti bi Slovencem koristila predavanja o borbi proti alkoholizmu, "rak rani slovenskog naroda".⁵

Da je bilo pijančevanje nabornikov v slovenskem prostoru zelo opazno, dokazuje tudi "Knjiga o lepem vedenju", ki jo je napisal katoliški aktivist Franc Terseglav. Njegov bonton, ki je prvič izšel leta 1910, ponatisnili pa so ga prelomnega leta 1918, je imel tudi kratko poglavje o mladih nabornikih. Terseglav je bil poln razumevanja do nabornikov, saj je "res nekoliko bridko, ko čuje čvrst mladenič besedo 'potrjen'". Prav tako se mu ne sme zameriti, "če kot tak prav veselo zavriska in glasno zapoje", je pa seveda "sila neokusno, neolikano in prostaško, ako mislijo mladeniči, da se morajo na dan nabora napiti in upijaniti, ako mislijo, da morajo razgrajati, ali se celo pretepati. Te barbarske navade naj bo enkrat konec!" Zanimivo pa je, da so po mnenju Terseglava najslabši tisti naborniki, ki niso dobili potrditve: "Najbolj smešno je pač to, da so brez potrebe glasni in kričavi ter muhasto ovinjeni tisti, ki so zvrženi, oziroma, ki že naprej vedo, da so za vojaštvo nesposobni." Pisec bontona je na koncu poglavja podal tudi sliko, kakšni bi morali biti nabori v idealnem svetu: "Kako lepo in za tujca ganljivo je pa pošteno obnašanje mladeničev-junakov, ki so potrjeni. Zbero se v gručo, pa zaokrožijo kako čedno narodno pesem, da je veselje, vmes pa zavriskajo ter s tem izpričajo, da kaj veljajo."⁶

V arhivu Banske uprave dravske banovine (v Arhivu Republike Slovenije) obstajajo dokumenti iz let 1936-1939, ki kažejo, kakšne težave so spremljale nabore v Dravski banovini. Zunanjepolitični položaj Jugoslavije se je v tem času slabšal, zato so bili državni organi še toliko bolj občutljivi za kakršne koli deviacije pri izvedbi naborov. Vojaški načrti jugoslovanskega generalštaba iz tega časa so bili defenzivni in so predvidevali umike iz obmejnih območij, kamor je takrat spadala celotna Dravska banovina. Če je pakt Ciano-Stojadinović marca 1937 obudil upanje po neaktivni držbi Italiji, pa je bilo po anšlusu marca 1938 in uničenju zaveznice Čehoslovaške povsem jasno, da je Jugoslavija v katastrofalnem varnostnem položaju. Vojaški načrt iz leta 1940 je predvideval glavno obrambo na črti Donava-Sava-Una-Velebit in (po vzoru prve svetovne vojne) umik prek Soluna.⁷

Postopki pri naborih so šli, sodeč po dokumentih banske uprave, po naslednjem birokratskem postopku: ministrstvo vojske in mornarice je izdalo ukaz, da se mora v določenem časovnem intervalu izvesti nabor stalnega kadra vojske. Štab divizijske oblasti je nato obvestil bansko upravo in ji naročil, naj izda potrebne

⁵ *Ratnik*, 1924, 1. št. (januar), str. 169.

⁶ Franc Terseglav (Urbanus): *Knjiga o lepem vedenju*. Ljubljana 1918, str. 24-26.

⁷ Dragan Tesić: *Ratni planovi vojske Kraljevine Jugoslavije 1938-1941. godine*. V : *Vojno-istorijski zbornik*, 1991, br. 1, str. 30-53.

ukaze srezom in občinam. Občine so morale prepovedati točenje "alkoholnog pića regrutima, kako isti ne bi došli u komandu vojnog okruga u pijanom stanju". Posebej so izpostavili predstavnike občin, ki so imeli nalogo pripeljati nabornike "pravo u komandu i da istima ne posećuju razne lokale, kao što se to dešavalo ranijih godina". Banska uprava je srezom naročila naj ravnajo glede prepovedi točenja alkohola po "lastni uvidevnosti in krajevnih prilikah", predstavnikom občin pa morajo naročiti, "da poskrbijo za brežhibno izvršitev odpreme rekrutov, in jih opozoriti, da bodo za vsako nerednost osebno odgovarjali".⁸ Po opravljenem naboru so morali srezi in policija poročati banski upravi in jo opozoriti na morebitne napake in izgrede.

Nabor aprila 1937

Poročila pa so tudi najzanimivejši del gradiva o naborih v arhivu banske uprave, še zlasti je bogato gradivo za leti 1937 in 1938. Velikokrat so bila poročila zelo kratka in so sporočala samo to, da so nabori potekali brez posebnih težav. V večjih mestih pa se je vedno nekaj zapletlo. Poglejmo, kako so potekali nabori v večjih urbanih središčih Dravske banovine aprila 1937. 11. maja 1937 je policijska uprava Ljubljana pisala banski upravi, da je "rekrutovanje v splošnem potekalo v redu in miru", čeprav so bili posamezni primeri pijanosti, vendar so bili ti tako redki, da intervencija organov ni bila potrebna. Za državne organe je bila še zlasti pomembna ugotovitev, da "ni bilo čuti vzklikov, ki bi bili naperjeni proti vojski ali v splošnem proti državi, enako pa tudi ni bilo opaziti posebnih manifestacij za državo in vojsko". Upravnik policije se je dobro zavedal pomena naborov za slovensko javnost, motil ga je predvsem videz nabornikov, ki so prihajali v Ljubljano iz drugih delov Jugoslavije: "neugodno vpliva na prebivalstvo prevoz rekrutov iz južnih krajev v Ljubljano, ker je med njimi mnogo nezadostno ali pa slabo oblečenih, kar napravi na tujce zelo slab vtis. Radi tega bi bilo umestno, da se te rekrute pripelje v Ljubljano le ponoči, ali pa da se jim da vojaška obleka že pri pristojnih vojaških okrožjih."⁹ Na banski upravi so razpravljanje policijskega upravnika o vtisu nabornikov podčrtali in dopisali vprašaj, kar kaže na to, da z njegovimi pripombami niso bili ravno zadovoljni.

Povsem drugače je bilo z nabori v Mariboru, ki so potekali 12. in 13. aprila istega leta. Mariborska policija je poročala, da je bilo prvi dan naborov zaradi majhnega števila rekrutov relativno mirno, naslednji dan "pa se je prijavilo nad dva tisoč rekrutov, vsled česar je bilo prav živahno v meljskem predmestju in pa tudi v mestu sploh". Živahnost je bila seveda povezana z določeno stopnjo alkoholiziranosti: posebno velikih izgredeov sicer niso povzročili, čeprav njihovo vedenje ni bilo ravno vzorno. "Vendar pa so močno kričali, preklinjali in metali svoje kovčke ob tla med potjo od kolodvora do zbirališča, da je njihovo obnašanje povzročilo zgražanje pri opazovalcih." Policijski predstojnik je temu primerno ugotovil, da je bilo točenje alkoholnih pijač rekrutom sicer prepovedano, vendar je prepoved "malo zalegla, ker so se rekruti lahko napili tudi pri svojih sorodnikih in znancih, katerim ni bilo prepovedano dajati pijače". Zato ni čudno, da je "več rekrutov

⁸ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Kraljevska banska uprava, upravni oddelek (AS 67), f. 20-4, mapa 13531/1940, Pov. II/2.No.1456/1.

⁹ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 13381/42.

prispelo v Maribor s krvavimi obrazi, iz česar se da sklepati, da so že med vožnjo v vagonih povzročali nered in pretepe". Rešitev je videl policijski poveljnik v popolni prepovedi točenja alkohola "kakor na dan volitev", ki bi veljala tudi za dan pred naborem.¹⁰

Predstojništvo mestne policije v Celju pa je za razliko od Maribora ponosno poročalo, da je "odprava poslovala brezhibno in so se došle skupine rekrutov brezpogojno pokoravale tozadevnim odredbam". Kljub temu se je med sprevedom v mesto nekaj rekrutov odstranilo iz kolone in se razkropilo po mestu. "Večina teh ni došla prvi večer v kasarno, temveč je prenočila v mestu po hotelih in gostilnah in so se javili v komando naslednjega dne." Torej celjski policisti le niso bili tako brezhibni. Nekateri rekruti so seveda tudi prepevali, "vendar je bilo to petje in igranje na dostojni višini".¹¹ V Novem mestu pa je bilo sodeč po poročilu nekoliko drugače. Novomeški sreski načelnik je pijanost rekrutov ocenil z matematično natančnostjo: "Spremljevalci so bili trezni, dočim je bilo 2/3 rekrutov v vinjenem stanju. Med temi je bilo 6 pijanih." Razlike med vinjenostjo in pijanostjo načelnik seveda ni obrazložil, je pa priznal, da so imeli rekruti in njihovi spremljevalci na vozovih "majhne sodčke vina /putrhe/". V političnem smislu so bili novomeški fantje povsem neoporečni: "Incidentov ni bilo nikakih, tudi nikakih govorov ali celo vzklikov proti vojski. V splošnem so napravili vtis, da gredo z veseljem k vojakom. Nekateri od njih so imeli na prsih pripete državne trobojnice."

S težavo, ki jo omenja poročilo iz Celja, so se soočili tudi v Novem mestu. Tudi na Dolenjskem naborniki niso resno jemali določenega dneva, ko se morajo zglasiti v kasarni. Sreski načelnik je potožil, da občinski organi nimajo proti rekrutom nikakršne avtoritete: "Tako so prišli na postajo nekateri rekruti dne 9. aprila z namenom, da bi ta dan odšli v Ljubljano, a pozvani so bili za 10. april in nasprotno bi morali nekateri od njih oditi 9. aprila, prišli pa so in odšli 10. aprila." Novomeški načelnik je bil do popivanja očitno zelo prizanesljiv, saj je napisal celo dopis novomeškemu vojnemu okrožju, v katerem je prosil za milostno obravnavo pijanih obveznikov: "V Dravski banovini je že od pamti veka navada, da rekruti veseljačijo. To delajo deloma iz navdušenja in junačenja, deloma pa zato, da na ta način splahnejo grenkobo slovesa od svojcev. Kakor je želeli, da se veseljačenje ne izrodi v surovo pijančevanje in bo skrbeti zato, da se surovosti vsaj omeje, tako da bi ustrezalo starim tradicijam in razumevanju posebnih krajevnih razmer, če se ne bi rekruti v komandah samo zaradi veseljačenja ob nastopu kadr. službe kaznovali s trajnimi posledicami. /.../ Za te pregreške bi se sicer strogo kaznovali, vendar naj pa se jim te kazni ne šteje v zlo pri nadaljnji kvalifikaciji."¹² Podobno kot v Novem mestu je bilo v Kranju, kjer so bili naborniki mirni, pa čeprav so bili nekateri zelo pijani. Edino, kar je motilo odhod rekrutov, je bila "tradicionalna navada z 'ajndrikamo', auf-biksom in kletvinami v raznih jezikih. Brez teh suženjskih tujk bi menda naši rekruti ne mogli izdržati."¹³

¹⁰ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 10709/24.

¹¹ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 10709/16.

¹² ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 10709/23.

¹³ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 10709/22.



Pražnje oblečen slovenski nabornik. Risba polkovnika Milana Majcna
(Zgodovinski arhiv Celje, ROK 24, zapiski Milana Majcna).

Poročilo o naboru aprila 1937 v Kočevju je zanimivo predvsem zato, ker so velik del nabornikov sestavljali kočevski Nemci. Vojaški referent je zapisal, da so se tamkajšnji regruti obnašali dostojno in da ni prihajalo do incidentov. Rekruti so prihajali v Kočevje "prepevajoč in vriskajoč razne kočevske pesmi, brez kakega plemenskega ali separatnega obeležja. /.../ med regruti kakor tudi med spremljevalci gori omenjenih občin /.../ ni bilo nikakih vzklikov, protestov ali pesmi proti vojski in državi, niti kaj drugega kar bi škodilo ugledu vojske in države." Nekaj je bilo seveda pijanih, čeprav gostilničarji niso točili pijače. Spremljevalci so se sicer obnašali korektno, "želeti pa bi bilo, da bi v bodoče prišli skupno z vsemi regruti v Kočevje in da bi bili pri vkrcavanju regrutov navzoči, ter sami šli več na roko organom žandarmerije in policije, ne pa da pridejo isti prav v zadnjem trenutku na postajo".¹⁴

Če kočevarski naborniki leta 1937 niso izpostavljali "plemenskih in separatističnih" simbolov, pa je bilo povsem drugače v Beli krajini. Črnomaljski in metliški okraj sta predstavljala glede odnosa med civilno in vojaško oblastjo nekakšno posebnost v Dravski banovini. 3. oktobra 1929 je bila Bela krajina z novo upravno razdelitvijo države priključena Savski banovini, kar je trajalo vse do 28. avgusta 1931, ko je bila pripojena Dravski banovini.¹⁵ V vojaškem smislu pa je bila Bela krajina podrejena Savski divizijski oblasti s centrom v Zagrebu (oziroma vojaškemu okrožju v Karlovcu). Tako je predstavljala edini del jugoslovanske Slovenije, ki vojaško ni bil podrejen Dravski divizijski oblasti s središčem v Ljubljani. Belokranjske rekrute so med nabori z vlakom odpeljali v karlovško vojašnico. Pri tem so morali naborniki iz bližnje hrvaške občine Ribnik pričakati vlak v belokranjski Metliki, kar je lahko povzročalo določene težave: "V Metliki so prišli na kolodvor regruti iz hrvaške občine Ribnik s hrvaško plemensko zastavo." Sicer pa so tudi Belokranjci izražali svojo "plemensko" posebnost: "V Gradacu je 25-letni rekrut Šuštaršič Janez iz Prilozja spremljal rekrute s slovensko plemensko zastavo. Na kolodvoru je zastavo snel iz droga in jo spravil v žep." Drugače pa so Belokranjci in Hrvati uganjali običajne fantovske norčije: "V Črnomlju je rekrut Stariha Leopold po odhodu vlaka zlezal na streho potniškega voza in mahal z rokami ter kričal. To je opazil strojevodja in moral ustaviti vlak." Tudi belokranjski sreski načelnik je ugotovil, da se regruti in spremljevalci niso držali časovnih terminov, saj so naborniki iz nekaterih občin zamudili prvi jutranji vlak. Kot izgovor pa jim je služila velika oddaljenost posameznih vasi.¹⁶

Alkohol in politika

Poročila o naborih v naslednjih letih odkrivajo več političnih incidentov kot v letu 1937. Eden najhujših se je zgodil že aprila 1938 v Metliki, kjer je še bolj kot leto poprej prišla do izraza hrvaška "plemenska posebnost". Kot je razvidno iz poročila črnomaljskega sreza ministrstvu za notranje zadeve, se je 7. aprila 1938 večina nabornikov iz Metlike odpeljala v Karlovec z jutranjim vlakom skupaj s

¹⁴ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, poročilo sreskega vojnega referenta v Kočevju z dne 14. 4. 1937.

¹⁵ Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992. Ljubljana 2005, str. 184.

¹⁶ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 10709/27.

spremljevalci. Nekateri naborniki, še zlasti tisti iz hrvaške občine Ribnik, pa so vlak zamudili, zato so na metliški železniški postaji čakali naslednjega. Seveda so bili "več ali manj vinjeni, ker so imeli pijačo s seboj od doma. Isti so popevali na peronu razne hrvatske, med njimi tudi izzivalne pesmi". Glavni spodbujevalec je bil neki Josip Jurenčić, ki jim je tudi "dirigiral": "Popevali so neko pesem, katera se končuje z 'živel slobodni dom hrvatski'. Dalje so popevali po navodilu Jurenčića neko pesem, ki se končuje z besedami: 'Jebem mater popu i žandaru, koji ne da živeti bečaru, hej, idem služiti u Srbiju, koju ne volim i nikad je voliti ne mogu'. Ko se je te regrute odpravilo v vagone, je kričal prijavljeni Jurenčić iz vagona: 'Živila slobodna Hrvatska, a vi žandarmi videt ćete, kad bo neke noći došao Hitler, pa ga ćete upoznati. - Živel Hitler!' Kljub ostremu jeziku, ga oblasti niso zadržale, ampak so ga spustile dalje v karlovško vojašnico skupaj s poročilom o njegovih pevskih izpadih. Črnomaljski sreski načelnik je izvedel, da je dotični Jurenčić član "hrvatske seljačke zaštite i pristaš dr. Paveličeve partije."¹⁷ V poročilu banski upravi v Ljubljani je načelnik odgovornost za incident pripisal občinskim zaupnikom, ki so prepozno pripeljali regrute na kolodvor in zamudili jutranji vlak. Opozoril je tudi, da "protidržavnih vzklikov in proti vojski od strani rekrutov tukajšnjega sreza ni bilo".¹⁸

Tako kot v zgornjem primeru je tudi na naboru v Celju aprila 1939 politične strasti pomagal razburkati ravno alkohol. Celjski policijski predstojnik je v poročilu sicer trdil, da so bili vojaški novinci v glavnem dostojnega obnašanja, čeprav so se nekateri tako napili, "da za hojo sploh niso bili sposobni". Tisti nekoliko manj pijani pa so "med potjo od kolodvora vriskali, ukali in prepevali, nekateri so vmes vzklikali kralju, kakor 'živio kralj', slišati pa je bilo tudi nekaj vzklikov 'živio Maček'". Eden izmed razlogov za izgrede je bil po mnenju celjske policije v tem, da župani podeželskih občin niso preprečevali nabornikom dostop do alkohola. Celo obratno. Dogajalo se je, da so sami župani vozili nabornike po gostilnah: "Tako je župan občine Senovo pri Rajhenburgu, Abram Franc, pripeljal v Celje 20 rekrutov, ki jih je hotel odvesti v gostilno 'Branibor' na Kralja Petra cesti. Na prigovarjanje varnostnih organov, naj pelje regrute naravnost v kasarno, se je začel razburjati, češ da on odgovarja za nje in da jih bo že spravil v vojašnico. Ko so rekruti to slišali, so se tudi oni začeli razburjati in še bolj siliti v gostilno, vsled česar se jih je le s težavo spravilo naprej."¹⁹

Prave težave pa so se začele šele okoli sedmih zvečer. Na Mariborski cesti pred vojašnico se je nabrala množica radovednežev, ki so jih poskušali varnostni organi prepričati, naj gredo domov. V tem trenutku pa se je pojavil "neki vinjeni kolesar, ki je med potjo vzklikal 'živio Hitler'. Zaradi tega mu je službujoči stražnik dal z dvignjeno roko znak, da obstane. Kolesar pa ni upošteval, marveč je vožnjo pospešil hoteč pobegniti. Ko je privozil do stražnika, ga je le-ta zgrabil za rokav suknjiča. Vsled nagle vožnje je kolesar padel raz kolo, vendar ne nevarno, ker ga je stražnik med padcem zadrževal. Kolesar je obležal na tleh kakor nezavesten." Dogajanje je povzročilo med množico pravi vihar. Nekateri so postopanje stražnika odobraval, drugi pa so ga grajali in kričali: "Fuj policija, nedolžne ljudi ubijate, čeprav vas delavci plačujejo in od njih žuljev živite, prišla bo svoboda,

¹⁷ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 5269/20.

¹⁸ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 5269/20.

¹⁹ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, Pov štev. 557/7.

živio Maček." Najglasnejši pri tem je bil neki Stanko Gorjanc, ki je neznanega kolesarja tudi pobral in ga odnesel v bližnji hlev. "V svrhu ugotovitve identitete neznanega kolesarja sta se podala dva varnostna organa v Gorjančev hlev. Na dvorišču pred hlevom se je med tem zbralo zopet precej občinstva in sicer takega, ki je postopanje stražnika s kolesarjem grajalo. Pri tej priliki je omenjeni Gorjanc Stanko brez vsacega povoda udaril enega stražnika z neko leseno lato po nogi. Ker je izgledalo, da bo tudi ostalo občinstvo prešlo v dejanski napad na oba stražnika, sta le-ta z energičnim nastopom z uporabo gumijevk dvorišče izpraznila. Na cesti so se radovedneži ponovno strnili. Ko so varnostni organi tu pozivali radovedneže na razhod in jih razganjali, je med ruvanjem že zgoraj omenjeni Gorjanc iznenada zgrabil enega stražnika in ga vrgel na tla. Nekdo je udaril po licu tudi ostala dva stražnika, ki sta intervenirala." Policiji pa je sčasoma le uspelo razgnati množico in vzpostaviti red. Medtem pa jim tudi ušel neznan kolesar. Izsledili so ga šele v naslednjih dneh. Šlo je za nekega Jožeta Čretnika, ki "je moral ta dan k vojakom. Ob slovesu od staršev v Veliki Pirešici se je opil, tako da po lastnem zatrjevanju niti ni vedel po katerih cestah se je vozil iz Celja v Gaberje. Spominja se le toliko, da je med potjo nekajkrat padel raz kolo. Trdi, da je popil doma pred odhodom 4 l vina, od tega 1 l šmarnice." Seveda je zatrjeval, "da se absolutno ne spominja, da bi vzklikal 'živio Hitler', ne izključuje pa možnosti, da je v pijanosti res to storil, vendar pa sam ne more razumeti, kako je mogel kaj takega storiti, češ da je vsa njegova družina odločno slovenska." Čretnik je bil zaradi "nedostojnega in izzivalnega obnašanja" kaznovan z "globo Din 500 - eventuelno z 10 dni zapore". Ovaden je bil tudi France Voniša, očitno ljubitelj takrat najvidnejšega hrvaškega politika, ki je vzklikal: "Fuj policija, to je svinjarija, tako se ne postopa z nedolžnimi ljudmi, bo že prišel čas, ko se bo vse drugače postopalo, živio Maček!"²⁰

Nabori brez nabornikov

Najšibkejši člen pri izvajanju naborov so bile, sodeč po dokumentih banske uprave, najnižje enote civilne oblasti - občine. Kot je bilo zgoraj že večkrat omenjeno, so se policijski upravniki in sreski načelniki vseskozi pritoževali, da župani in njihovi pomočniki ne izpolnjujejo zastavljenih obveznosti. Da so bili župani pri "nabiranju" rekrutov večkrat neuspešni, dokazujejo poročila o županih, ki so pred naborno komisijo privedli premalo nabornikov, ali pa celo nobenega. Iz poročila o poteku prejema rekrutov v Celju, ki ga je odposlanec sreza 1. aprila 1938 poslal svojemu načelniku, je razvidno, da je bil na Štajerskem ta problem zelo pereč. Sprejem rekrutov je potekal 31. marca od 14. ure dalje. Ob 16. uri sta se pojavila zastopnika občin Vransko in Kalobje Franc Šventner in Franc Ocvirk z rekrutnimi spiski brez rekrutov. Predstavnika Vranskega "Šventner Franc je izjavil, da ne ve, kje so rekruti, a Ocvirk je izjavil, da niso hoteli dne 31. 3. 1938 oditi v komando, nego da bodo prišli dne 1. 4. 1938 z vlakom ob 11. uri". Obema je bilo ukazano, naj pripeljeta rekrute takoj, kakor vesta in znata: "Šventner je ob 18.45 oddal enega rekruta, a 18 mu jih je manjkalo. Ocvirk pa je pripeljal šele 1. 4. 1938 ob 11. uri 13 rekrutov, dva sta mu pa manjkala." To pa sta bila zgolj najhujša primera. Tudi ostale občine v okolici Celja so se odrezale zelo podobno. Npr.: ob-

²⁰ Prav tam.

čina Teharje je privedla 10 nabornikov (manjkalo jih je 21), Občina Nova cerkev 12 (manjkalo 14 nabornikov), občina Vojnik 18 (manjkalo 25 nabornikov), občina Šentjur 13 (manjkalo 23 nabornikov) itd.²¹

Nekateri občinski zaupniki so pripeljali nabornike izven uradnih ur: "Občine Sv. Pavel pri Preboldu, Petrovče in Šmartno v Rožni dolini so pripeljale svoje rekrute ponoči, ko ni bil več splošen komisijski sprejem, nego jih je prevzel dežurni oficir v komandi." Sreskemu odposlancu seveda ni bilo težko ugotoviti, da "vlada pri občinah nered in da odgovorni občinski organi ne vzamejo vpoklic rekrutov dovolj resno." Glede na to, da so se zamudniki pojavili že naslednji dan, je odposlanec ugotovil, da je "šlo vse delo brez incidentov gladko naprej in bi bilo brezhibno, če bi občine privedle svoje rekrute pravočasno in polnoštevilno".²² Iz zapisnika naborniške komisije je razvidno, da se je ta hočeš nočeš morala sprijazniti z dejstvom, da bodo naborniki prihajali brez vsakega reda: "Vsakega sprevednika, kateremu je nekaj rekrutov manjkalo, je komisija izprašala, zakaj ni dove-del polnega števila rekrutov. Ker se je pri tem ugotovilo več primerov, da sprevedniki niso privedli polnega števila rekrutov ali so nekateri rekruti došli sami brez sprevednikov, je komandant ob 17. uri odredil, da se v takih primerih brez nadaljnega sprejemajo rekruti po komisiji, slednje zlasti iz razloga, da se ne bi sprevednikov zadrževalo radi odhoda v svoje občine, s čemer bi bili povzročevani sprevednikom vzdrževalni stroški."²³

O razlogih za množična zamujanja nabornikov nam več pove poročilo iz Brežic z dne 2. aprila 1938: "Na vprašanje, zakaj niso zamudne občine pripeljale svoje novake na določeni dan, je bil odgovor sledeči: lansko leto so občine pripeljale vpoklicane na določeni dan, pa jih tega dne vojaške oblasti niso sprejele. Zato so tudi letos sklepale, da je dovolj časa, ako pripeljejo voj. obvezance dan pozneje." Sresko načelstvo v Celju je za nepokorščino nabornikov navedlo drugačne razloge: "Občine navajajo, da se v mnogih slučajih mladeniči, ki odhajajo k vojakom, ne čutijo več dolžni, da bi se pokoravali odredbam občin. Poleg tega pa jih odsluženi vojaki podučujejo, da ni treba na določeni dan priti k vojaški oblasti, ker itak ne bodo takoj ne bodo odšli iz Celja k svojim polkom in da se jim ne bo nič zgodilo, ako se pravočasno ne javijo. Razumljivo je, da rekruti radi take nauke zelo radi poslušajo in se po njih ravnaajo."²⁴

V Brežicah so bili prepričani, da morajo v primeru večjega števila nabornikov občine organizirati vsaj dva nadzornika in ne samo enega. Izpostavili pa so tudi vprašanje financiranja: "V bodoče naj bi občine stavile v svoje proračune zadosten kredit v te svrhe, s čimer bi izostale razne neprijetnosti in nepotrebna pota."²⁵ Nekatera poročila pa kažejo na to, da so naborniki prihajali dan ali dva kasneje na zbirno mesto zato, ker so si želeli enostavno podaljšati zabavo in popivanje. Zato so si večkrat prislužili kako ovadbo, kot dokazuje primer iz Brežic maja 1938, ko so uvedli kazenski postopek proti trem rekrutom. "Proti prvemu radi nagovarjanja

²¹ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, poročilo Luka Vereja, odposlanca sresk. nač. Celje z dne 1. 4. 1938.

²² Prav tam.

²³ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, komisijski zapisnik o sprejemu rekrutov pri celjskem okrožju.

²⁴ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 15975/46.

²⁵ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, Ad Voj No 580/2.

rekrutov, naj ne gredo na določeni dan v Celje, proti ostalim radi pijanstva."²⁶ Naborniška komisija v Celju se je dobro zavedala povezave med organizacijsko zmešnjavo v občinah in stopnjo pijanosti nabornikov. Organizacijo naborov "bi bilo treba izpopolniti v tem pravcu, da bi prihodnja leta sprevedniki dovedli rekrute brezpogojno skupno in pravočasno, s čemer bi se brez dvoma eliminirali tudi vsi slučajji pijanstva. Opazilo se je namreč, da je bilo meriti primere pijanstva le pri onih sprevednikih oziroma občinah, ki niso privedli vseh svojih rekrutov skupaj."²⁷ Sreski načelnik pa je zahteval "naj v bodoče določijo za spremljevalce rekrutov le starejše može, ki bodo s svojo osebnostjo lahko dali jamstvo, da bodo rekrute redno in za vso občino skupaj pripeljali h komandi vojnega okruha".²⁸

Nabori so bili torej dogodki, ki niso bili pomembni samo za nabornike in vojsko, ampak je z njimi živelo tudi "civilno" okolje. Predstavljali so zanimivost, ki je v vsakem primeru popestrila vsakdan lokalne skupnosti ne glede na to, ali so naborniki ljudi spravljali v smeh ali pa so povzročali zgražanje. Nekaterim so se tudi zasmilili, saj je bilo jasno, da bodo doživeli veliko hudega. Med ljudmi, ki so pokazali vsaj nekoliko razumevanja, je bil tudi avtor članka, ki ga je polkovnik Majcen nalepil v svoj dnevnik aprila 1929: "Enega sem videl, ki je imel namesto šopka v prsnem žepu suknjiča novo leseno žlico. Govoril je ribniško narečje. Zdel se mi je zanimiv, stopil sem k njemu in ga nagovoril: 'Vi pa kar z žlico namesto pušeljca?' - 'Žlico bom bolj dougu nucov kakor pušeljc. Pušeljc povene, pa ga nej več, žlica pa ostane,' se je odrezal. To bo praktičen vojak. Naj mu dobro tekne vse, kar bo dosegla njegova žlica!"²⁹

Marko Zajc

ON THE HISTORY OF CONSCRIPTION IN THE KINGDOM OF SHS/YUGOSLAVIA.
"IT HAS ALWAYS BEEN A TRADITION IN THE DRAVA BANATE THAT THE RECRUITS
INDULGE IN REVELRY"

S u m m a r y

Conscription represents one of the most important contacts between the military and civilian sphere. From the point of view of the state, conscription represents a "debt to one's country", while for young men it is an important turning point in life. Young men had to pay this debt to their country with a part of their youth, even though they had not done anything - their homeland obliged them to do it. In any case, military service was a transformation, supposedly making men out of boys. The authorities promoted this "initiation" component, since thus the army gained significance. If we subscribe to the ideology that the army represents the place where boys (supposedly the most active and perspective part of the nation) become real men, then healthy and self-confident nations cannot exist without the military. Due to unitarianism in the Kingdom of SHS/Yugoslavia, the significance of the military for the shaping of the nation was even more pronounced. The ideology of a single nation consisting of three tribes was far from reality. Thus the military had a key role in the establishment of the envisioned unified Yugoslav nation. However, the period of "transformation" into manhood involved drinking sprees and revelry, which the authorities tried to prevent. The author focuses on the

²⁶ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, No 6001/5.

²⁷ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, komisijski zapisnik o sprejemu rekrutov pri celjskem okrožju.

²⁸ ARS, AS 67, f. 20-4, mapa 13531/1940, vložna št. 15975/46.

²⁹ ZAC, ROK 24, zapiski Milana Majcna, 9. spomen knjiga, ni paginirano.

organisation of recruitment in the Drava Banate in the years 1937-40. He looks closely at the conscription in May 1937 in bigger Slovenian cities as an example of how the recruitment was organised. Serving alcohol was forbidden, but the recruits would get drunk anyway, which resulted in disorder. Political incidents were not observed in this time. In the following years, politics became more important. In 1938, the Croatian recruits in Metlika yelled "hail Hitler", and the same happened in Celje in 1938, where they also cheered for the Croatian politician Maček. The Yugoslav foreign political situation was getting worse in this time, especially after the Anschluss in March of 1938 and the vanquishing of the Yugoslav ally Czechoslovakia, so the authorities were very attentive of political disturbances. Civilian authorities at the lowest level were often ineffective, failing to bring the recruits to the assembly point. Occasionally municipal deputies would show up in front of conscription committees without any recruits. The recruits knew that they would not be taken away on the same day and that they would not be punished for being late, thus they often prolonged their parties and appeared at the assembly point a day or two later. Conscription gave rise to interesting events, making the everyday life of local communities more interesting in any case, regardless of whether the recruits made people laugh or whether they caused disapproval.